

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожақеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Маҳкамova Надира Раҳмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Раҳмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

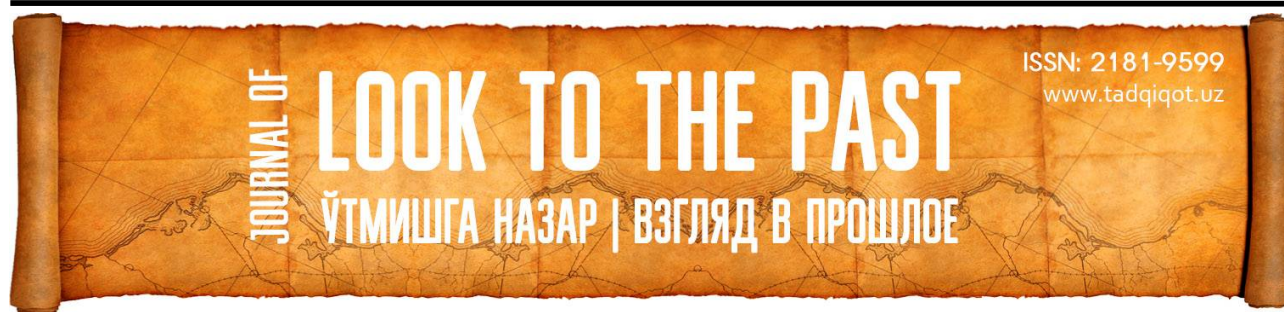
Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шохистахон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumo‘minovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ Тўғрисида.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUG‘ORISH TIZIMIGA OID MA’LUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOG‘LOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев Қўқон хонлигининг ўзбек хонликлари билан ўзаро сиёсий алоқалари ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Аҳмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir o‘g‘li Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОЙИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРХОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳхаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLIGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKligi MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Ойбек Ахмед ўгли Исаев,
Тарих фанлари доктори (PhD), Доцент
Термиз давлат педагогика институтини
oisayev@gmail.com

ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА

For citation: Oybek A. Isayev. TERMIZ ZOO AFTER THE SECOND WORLD WARYEARS. Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425767>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўзбекистоннинг жанубий Сурхондарё вилояти маданият бўлимига қарашли Термиз ҳайвонот боғининг дастлаб, 1933 йилнинг 17 сентябрда вилоят ўлкашунослик музейи сифатида ташкил топиши, 1934 йилнинг май-июн ойида Термиз ҳайвонот боғи мақоми берилиши билан боғлиқ малумотлар келтириб ўтилган. Шунингдек, Термиз ҳайвонот боғининг иккинчи жаҳон уруши йилларидан кейинги фаолиятининг қисқача тарихига бағишланиб, илмий тадқиқот ва архив манбалари тарихий таҳлил, қиёсий-мантикий таҳлил, хронологик кетма-кетлик тамойиллари асосида ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Сурхандарьинская область, культурное наследие, парк Хавонот, туризм, флора, фауна, Амударья.

Ойбек Ахмед угли Исаев,
Доктор исторических наук (PhD), Доцент
Термезский государственный педагогический институт
oisayev@gmail.com

ТЕРМЕЗСКИЙ ЗООПАРК ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ ГОДЫ

АННОТАЦИЯ

В данной статье приведены сведения, связанные с созданием 17 сентября 1933 года Управлением культуры южной Сурхандарьинской области Узбекистана Термезского зоопарка как областного исторического музея и статусом Термезского зоопарка в мае-июне. Представлен в 1934 году. Также рассмотрена краткая история деятельности Термезского зоопарка после Второй мировой войны, выделены научные исследования и архивные источники, основанные на принципах исторического анализа, сравнительно-логического анализа и хронологической последовательности.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, культурное наследие, парк Хавонот, туризм, флора, фауна, Амударья.

Oybek A. Isayev

Doctor of historical sciences (PhD), Associate
Termez State Pedagogical Institute
oisayev@gmail.com

TERMIZ ZOO AFTER THE SECOND WORLD WARYEARS

ABSTRACT

This article is devoted to the history of irrigation and melioration facilities established as a result of the development of desert regions in the southern Surkhandarya region of Uzbekistan from the 1960 s, and is explained on the basis of scientific sources.

Index Terms: Surkhandarya region, cultural heritage, Havonot Park, tourism, flora, fauna, Amu Darya.

1.Долзарблиги:

Маданий меросга муносабатнинг асосий мезонларини аниқлаш, маънавий қадриятларни баҳолаш ва умуман маънавиятни истиқлол талабларига мослаб ривожлантириш, янгиланаётган Ўзбекистоннинг янгича фикрлайдиган, маънан бой, руҳан тетик, ватанпарвар фуқаросини тарбиялаш, бугунги куннинг энг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Мамлакатимиз таянчи халқимиз бахт-у саодати бўлган ёшларимизнинг соғлом ва баркамол, буюк аждодларимизга муносиб бўлиб вояга етиши, илм-фан сирларини замонавий билимларни чуқур эгаллаши учун барча шароитлар яратилган. Бир халқнинг маънавий жиҳатдан юксалишида, миллий истиқлол ғоясини таркиб топтиришда ва мамлакат аҳолиси маданият ютуқларидан баҳраманд этишда музей ва ҳайвонот оламига саёҳат қилиш муҳим рол ўйнайди. Шундай маданий муассасалар қаторида Сурхон воҳасида ҳам зооботаника боғи ташкил этиш ишлари олиб борилган. 1933 йилнинг 17 сентябрда вилоят ўлкашунослик музейи ташкил топган бўлса, 1934 йилнинг май ойида музей ходимлари ва мактаб ўқувчиларининг иштирокида музей ҳовлисида ноёб ҳайвон турларидан иборат тирик бурчак ташкил қилинди. 1934 йилнинг 7 июнига келиб музейнинг тирик бурчагидаги ҳайвонлар сони 41 тага етди Термиз ҳавонот боғининг шаклланишида асос бўлиб хизмат қилган. Одамлар ҳайвонот боғларига мамлакатимиз ҳамда чекка ўлкалардаги ҳайвонот дунёси билан танишиш ва ҳайвонот оламига жонли саёҳат қилиш учун ташриф буюрадилар.

Модомики, шундай экан Термиз ҳавонот боғи ҳам мана шу келаётган ташриф буюрувчиларга ўзларининг бор имконият ва ички руҳиятини бахшида этмоқдалар. Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг мамлакатимиз тарихини ҳолисона ва илмий тарзда тадқиқ этиш масаласига алоҳида эътибор қаратилиб, ўтмиш тарихига муносабат ҳам тубдан ўзгарди. Бир қатор тарихий мавзулар сирасида, тарихан шаклланиб келган Маданий мерослар тарихини назарий-концептуал ёндашув асосида ҳаққоний ўрганишга алоҳида урғу берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Моддий маданий мерос объектлари ва юнесконинг умумжаҳон мероси рўйхатига киритилган ҳудудлар муҳофазасини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 03.03.2021 йилдаги 119-сон қарорида кўрсатилган 2021-2022 йилларда моддий маданий мерос объектларини аниқлаш, ҳисобини юритиш, муҳофаза қилиш, асраш, илмий тадқиқ этиш, оммалаштириш ва улардан оқилона фойдаланиш ҳамда Ўзбекистон Республикаси Туризм ва маданий мерос вазирлиги ҳузуридаги Маданий мерос агентлиги фаолиятини такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар дастури маълум даражада илмий мақоламизнинг долзарблигига хизмат қилади.

2.Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Мақолада умумий қабул қилинган методлар-холислик, тарихий таҳлил, қиёсий-мантикий таҳлил, хронологик кетма-кетлик тамойиллари асосида Сурхондарё вилояти Термиз ҳайвонот боғининг иккинчи жаҳон урушидан кейинги йиллардаги тарихи илмий манбалар асосида ёритиб беришдан иборат.

Иккинчи жаҳон уруши йиллари арафасида 1942-1946 йилларда Термиз ҳайвонот боғи вақтинча ўз иш фаолиятини тўхтатиб Тошкент ҳайвонот боғига кўчирилди. 1947 йил 1 майда куни 35 та ҳайвонлар қайтариб олиб келиниб, Термиз ҳайвонот боғи яна тўлиқ қайта ишга туширилди. ЎзССР Вазирлар Кенгашининг 1947 йил 16 майдаги 253-сонли қарорига мувофиқ, Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Президиумининг буйруғи билан Термиз ҳайвонот боғини қабул қилиш ва ЎзССР Маданият Вазирлиги тизимида топшириш бўйича қарори имзоланди.

Мазкур қарорнинг ижросини таъминлашда ЎзССР Фанлар Академияси зоология ва паразитология институти директори А.А.Обиджонов (раис), ЎзССР Фанлар Академияси зоология ва паразитология институти катта ҳисобчиси Н.А.Девятова, Термиз ҳайвонот боғи директори И.И.Максимов, Термиз ҳайвонот боғи катта ҳисобчиси И.И.Ванчуков, ЎзССР Маданият вазирлиги муассасаларининг маданий таълим инспектори И.Ирбутаев, ва Сурхондарё вилояти маданият бошқармаси бош ҳисобчиси ўртоқ В.К.Сандуллар қабул қилиб, Ўзбекистон ССР Маданият вазирлиги тизимидан Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси таркибига ўтказилди. Ўзбекистон ССР Вазирлар Кенгашининг 1942 йил 30 сентябрдаги 1586-қарори асосида уруш даврида тугатилган ҳайвонот боғи 1947 йилда қайта тикланди.

Ҳайвонот боғи Термиз шаҳрининг ғарбий чеккасида жойлашган бўлиб, ҳайвонот боғининг умумий майдони 1957 йил 1 январ ҳолатига кўра 29 гектарни ташкил этган. Экспонат фонднинг тузилиши мазкур йилларда боғнинг асосий майдонининг 26 гектарга тенг бўлган.

Жумладан:

№	Боғнинг экспонат фондининг номи	Майдони: гектар
1	Визуал-экспозиция	5 гектар
2	Хўжалик ҳовлиси ва майдони	2 гектар
3	Мевали боғ	3 гектар
4	Бедали майдон	7 гектар
5	Визуал майдон	5,5 гектар
6	Фойдаланилмайдиган ер	3,5 гектар

1 расм. Боғнинг майдонида экспонат фонднинг жойлашиши.

Боғ ҳудудларида ишлаш ва кўкаламзорлаштириш учун ер ости сувидан фойдаланиб, учта кам қувватли насос ёрдамида суғорилган. 1952 йил ҳолатига кўра Термиз ҳайвонот боғи яқинидаги иқлимлаштириш базасининг уч минг гектар майдони бўлиб, майдоннинг 100 гектарга яқин ерида шўр сувли қўл ҳосил пайдо бўлди. 1956 йил 29 декабрда Термиз ҳайвонот боғини 94,63 гектар майдони бўлиб, унинг 40 гектари ўзлаштирилиб, экинларни суғориш сунъий (сув насослари) билан амалга оширилган. Ҳайвонот боғининг ёрдамчи хўжалиги билан 1957 йил 1 майда дастлабки даврда унинг қўшимча балансида бюджет маблағи 21.612 минг сўм маблағлар қолдиғи бўлган бўлса, 1 июнь ҳолатига кўра бу ҳисоб 17.572 рубл 15 коопни ташкил этган.

1950 йил 10 октябрда Ўз СССР Вазирлар Кенгаши Нургалиев томонидан тасдиқланган кўриқхоналар, ҳайвонот боғлари бошқармаси ҳайвонот боғи экспонатларида биологик, зоотехникавий ва ветеринария кузатувларини ўтказиш ва қайд қилиш ишлари тасдиқланди. Унга кўра Термиз ҳайвонот боғи ўз табиатига кўра табиий лабораториялари мавжуд бўлиб, уларда ҳайвонот оламининг кўплаб вакиллари маҳаллий ва хорижий фауналар тўпланган. Ҳайвонот боғида жониворлар турларининг сони жуда кўп ва улар турли хил схематик гуруҳларга тегишли қилиб ажратилган.

3.Тадқиқот натижалари:

Ҳайвонот боғи иши жониворларнинг кўп сонли махсус турларини парвариш қилиш билан боғлиқ бўлиб, одатда, уларни сақлаш учун ҳар хил шароитларни талаб қилади. Ёввойи ҳайвонларни асирликда сақлаш ишлари яхши ишлаб чиқилган ва тасдиқланган усуллари таяниб фаолият олиб боришлари керак. Ҳайвонот боғларида ҳозирги кунга қадар ёввойи ҳайвонларни сақлашнинг яхши ишлаб чиқилган методологияси мавжуд эмас, чунки моҳиятан ҳайвонот боғининг ўз шакли ва лойиҳасидаги иш ҳали мустаҳкамланмаган. Қишлоқ хўжалиги ҳайвонларини сақлашнинг яхши ишлаб чиқилган методологиясидан ёввойи ҳайвонларни сақлаш каби аниқ ҳолатда тўлиқ фойдаланиш мумкин эмас. Бу ерда туёқли ҳайвонларга

нисбатан қандайдир ўхшатиш мумкин бўлса, ҳайвонларнинг бошқа барча хилма-хиллиги бир хилда бўлади. Мўйнали ҳайвонлар билан ишлашнинг зоотехник усуллари жуда кичик объектлар гуруҳига тааллуқлидир, шунинг учун ҳам улар кичик ҳайвонот боғларида қўлланилади.

Чорвачилик соҳасида қишлоқ хўжалиги ҳайвонларини сақлаш усуллари ишлаб чиқиш махсус илмий-тадқиқот институтларида амалга оширилади ва махсус тавсия этилган шаклда ишлаб чиқаришга ўтказилади.

Ҳайвонот боғларида ёввойи ҳайвонларни сақлаш усуллари ишлаб чиқиш учун бундай институтлар ва лабораториялар мавжуд эмас. Ушбу усуллари ишлаб чиқиш ҳайвонот боғида амалга оширилиши керак, у шуғулланадиган бошқа вазифалар билан бир қаторда бу муассасанинг тадқиқот вазифаларидан бири бўлиши керак. Ҳайвонот боғи тадқиқот фаолиятининг иккинчи томони ҳайвонот боғи ходимлари ва тирик зоологик объектларнинг улкан тўплами ўртасидаги доимий алоқа ва алоқа натижаси билан белгиланади.

Ҳайвонот боғи кўп ва хилма-хил материалларга эга. Бу материаллар зоологик тадқиқотлар жараёнида юзага келадиган ҳайвонларни биологик ўрганиш соҳасидаги бўшлиқларни тўлдириш учун мўлжалланган.

Жумладан:

№	Ҳайвонлар бўлимининг номи	Тури ва сони
1	судралиб юрувчилар бўлими	9 тур, 30 бош
2	ёввойи қушлар бўлими	38 тур, 243 бош
3	уй паррандалари бўлими	4 тур, 151 бош
4	сут эмизувчилар бўлими	46 тур, 200 бош

2 расм. « Фауна» Ҳайвонот дунёси.

«Флора» (Ўсимликлар дунёси) бўлими 102 турдан иборат бўлиб, 3 гектар майдонда жойлашган. Термиз ҳайвонот боғида илмий ва илмий-тадқиқот ишлари яхши йўлга қўйилган. Ҳайвонот боғининг илмий бўлими ходимлари мунтазам ҳайвонот оламига таълуқли бўлган ҳар хил мавзуларда илмий иш ва илмий мақолалар билан доимий тарзда конференция ва тўпламларда уз ишлари билан қатнашиб келмоқда. Илмий иш сифатида ҳайвонларда кузатилган ўзгаришларни аниқлаш, ва уларнинг рационал овқатланишини аниқ билиш бўйича илмий ишлар олиб борилди. Бу ишлар кўп ҳолларда тўлиқ амалга оширилмаган. Кўплаб ҳолларда Термиз ҳайвонот боғида иқлимлаштириш базасини илмий ходимларнинг кўп йиллик олиб борган тадқиқотлари натижасида унда зарур мелиоратив ишлар самарасини кузатиш мумкин. Масалан, ерларни тубдан яхшилаш ва яроқли қилиш чора-тадбирлари мажмуи ишлаб чиқилиб амалда қўллаб келишган, лекин кўп ҳолларда натижа бермасдан келган.

Термиз ҳайвонот боғи илмий ходимлари Ўзбекистон ССР Маданият вазирлигига муаммо билан мурожаат этиб ўзларининг кўплаб таклифлари билан чиқишганлар, аммо Вазирлик буни амалга оширмай доимий равишда пайсалга солиб келинган. Бунинг натижасини ҳозирги замон шароитларида кўриш мумкин.

1957 йилнинг 3-йиллик режасига асосан Амударёнинг қирғоғида жойлашган Болдирдан Оқвадивгача бўлган қирғоқ сув ҳавзаларининг зичлиги ва жойлашиш зонасини аниқлаш мақсадида экспозициявий тадқиқот ўтказиш 1955 йилда режалаштирилган еди. Бироқ ҳайвонот боғи ЎзССР Маданият Вазирлиги тасарруфидан ЎзССР Фанлар Академияси тасарруфига ўтказилганлиги сабабли бу ишлар ҳам амалга оширилмади. Бизга шубҳасиз маълумки, нутриялар Амударё бўйидаги ботқоқликларда ва ҳайвонот боғи яқинида жойлашган бўлиб, у ерда 2 та нутрия тутилган ва улардан бири отилган. Кўплаб нутриялар эски Термиз ва Сурхоннинг нариги томонидаги ботқоқликларда жойлашган. Бу маълумотлар Сурхондарё вилоятининг жанубида нутриялар яхши кўпайганидан далолат беради.

Термиз ҳайвонот боғи ЎзССР Фанлар Академиясига ўтказилиши муносабати билан унинг ишидаги асосий камчиликлар илмий тадқиқот ишларининг ўта суёт шакллантирилгани бўлди. Ҳайвонот боғи катта имкониятларга эга аммо илмий асоси йўқлиги сабабли назоратчи уларни амала ошира олмайди.

1958 йилда ҳайвонот боғи директори В.Н.Максимов техник ходимларнинг кўнимсизлиги юқори кузатилди деб маълумот берган. Бу камчиликлар асосан иш ҳақининг пастлиги ва иш ҳажмининг кўплиги меҳнат шароитларининг оғирлиги билан боғлиқ деб талқин қилди.

Ходимларнинг ишлаши учун хоналар, шунингдек хона жиҳозларнинг ҳам йўқлиги ҳайвонот боғидаги жиддий камчиликдир. Ходимлар учун иш хоналарнинг умумий майдони 135 кв метр бўлган. Бу ерда идора, директор хонаси, директор ўринбосари хонаси, кутубхона, техник бўлим, маданият бўлими, санъат устахонаси ва хўжалик бўлимлари жойлашган.

Бундай оғир шароитда бирон бир фойдали иш қилиш мумкинми? Ҳайвонот боғида барча рўйхатга олинган ишчиларни таъминлаш инвентарлар билан таъминлаш учун стол стуллар ва иш юритиш буюмлари етарли даражада бўлмаган.

Ҳайвонот боғида бундай камчиликлар жуда кўп, лекин улар асосан иқтисодий масалалар билан боғлиқ. Бундай ҳолатда маданий-марифий ишларни тўғри олиб бориш мумкин эмас эди. Ёрдамчи хўжалик ҳисобот даври якунига кўра 18 нафар вақтинчалик ишчилар таъминлаган бўлса, бу вақтга келиб 16 нафар, булардан 2 нафари ўриндошлик асосида меҳнат қилган. Ҳайвонот боғи ва хўжаликдаги қурилиш ва бошқа ишларни таъмирлаш учун вақтинчалик ишчилар 10 кишини ташкил этган.

Ўзбекистон ССР Маданият вазирлиги ҳайвонот боғига раҳбарлик қилган даврда маданий-маърифий масалалар билан қизиққан, лекин хўжалик масалаларига қизиқмаган. Ўзбекистон ССР Фанлар академияси хусусан, унинг зоология ва паразитология институти ҳайвонот боғини ўз назоратига олди, боғнинг илмий фаолияти билан танишиш учун комиссия ҳам юборди. Лекин бу борадаги камчиликлар билан танишиб кўрсатмалар берилиб, ҳайвонот боғининг иқтисодий масалалари билан танишди ва уларни бартараф этиш чораларини кўрсатган.

Ҳайвонларни парвариш қилиш ва тарбиялашнинг қоидалари бўлмаса, ҳайвонларни кузатиш бўйича илмий ишлар ҳақида қандай гапириш мумкин деб танқидий хулосалар ҳам бериб ўтилган. Водопроводлар (сув қувурлари) бу иқтисодий масала, аммо у йўқ бўлганда биз ҳайвонларни ифлос сув билан ва кам миқдорда озиқлантирамыз, бу ҳайвонларнинг соғлигига жиддий таъсир қилади.

4. Хулосалар:

Хулоса шуки, Термиз ҳайвонот боғи иккинчи жаҳон уриши йиллари арафасида 1942-1946 йилларда Термиз ҳайвонот боғи вақтинча Тошкент ҳайвонот боғига кўчирилди. 1947 йилнинг 1 май куни 35 та ҳайвонлар қайтариб олиб келинди ва Термиз ҳайвонот боғи тўлиқ ишга туширилди.

Боғда ҳозирги кунга қадар ёввойи ҳайвонларни сақлашнинг яхши ишлаб чиқилган методологияси мавжуд эмас, чунки, моҳиятан ҳайвонот боғининг ўз шакли ва лойиҳасидаги иш ҳали мустаҳкамланмаган. Қишлоқ хўжалиги ҳайвонларини сақлашнинг яхши ишлаб чиқилган методологиясидан ёввойи ҳайвонларни сақлаш каби аниқ ҳолатда тўлиқ фойдаланиш мумкин эмас. Бу ерда туёқли ҳайвонларга нисбатан қандайдир ўхшатиш мумкин бўлса, ҳайвонларнинг бошқа барча хилма-хиллиги бир хилда бўлади. Мўйнали ҳайвонлар билан ишлашнинг зоотехник усуллари жуда кичик объектлар гуруҳига тааллуқлидир, шунинг учун ҳам улар кичик ҳайвонот боғларида қўлланилади.

Иқтибослар/Сноски/ References:

1. Resolution No. 119 dated 03.03.2021 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan “On measures to strengthen the protection of tangible cultural heritage sites and areas included in the UNESCO World Heritage List”. Lex.uz.
2. Botirov I.T. History of Surkhandarya Regional History Museum. - T.: Science, 2011. p. 22.
3. Isayev Oybek. Termiz Zoo (Monograph) Isaev, Oybek – Termiz. “BOOK PUBLICATION”, ISBN-978-9910-9419-2-4. 2023 year. 202 pages.
4. State archive of Surkhandarya region, fund 459, list 1, case 170, sheets 3, 7, 10.

5. State archive of Surkhandarya region fund 459, list 1, case 170, sheet 5.
6. State archive of Surkhandarya region fund 459, list 1, case 170, sheet 1.
7. State archive of Surkhandarya region fund 459, list 1, case 170, sheet 9.
8. State archive of Surkhandarya region fund 459, list 1, case 170, sheet 23.
9. Turkestan Okhotsk. // Turkestan collection. Volume 225. - S. 213-225.
10. Tursunov S. Rashidov Q. Boys. - Tashkent. Academic publication. 2011. p. 172-173.

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000